

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 7 december 2010*

I de förenade målen C-585/08 och C-144/09,

angående beslut att begära förhandsavgörande enligt artiklarna 68 EG och 234 EG, från Oberster Gerichtshof (Österrike), av den 6 november 2008 respektive den 26 mars 2009 som inkom till domstolen den 24 december 2008 respektive den 24 april 2009, i målen

Peter Pammer

mot

Reederei Karl Schlüter GmbH & Co. KG (C-585/08),

och

Hotel Alpenhof GesmbH

* Rättegångsspråk: tyska.

mot

Oliver Heller (C-144/09),

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden V. Skouris, avdelningsordförandena A. Tizzano, J.N. Cunha Rodrigues, K. Lenaerts, J.-C. Bonichot, K. Schieman och J.-J. Kasel samt domarna A. Rosas, R. Silva de Lapuerta, P. Lindh (referent) och M. Safjan,

generaladvokat: V. Trstenjak,
justitiesekreterare: handläggaren B. Fülöp,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 16 mars 2010,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

— Peter Pammer, genom C. Neuhuber, Rechtsanwalt,

— Hotel Alpenhof GesmbH, genom M. Buchmüller, Rechtsanwalt,

- Oliver Heller, genom H. Hegen, Rechtsanwalt,
- Österrikes regering, genom E. Riedl och G. Kunnert, båda i egenskap av ombud,
- Tjeckiens regering, genom M. Smolek, i egenskap av ombud,
- Italiens regering (C-585/08), genom G. Palmieri, i egenskap av ombud, biträdd av L. Ventrella, avvocato dello Stato,
- Luxemburgs regering, genom C. Schiltz, i egenskap av ombud,
- Nederländernas regering (C-144/09), genom C. Wissels och Y. de Vries, båda i egenskap av ombud,
- Polens regering (C-585/08), genom M. Dowgielewicz, i egenskap av ombud,
- Förenade kungarikets regering, genom H. Walker, i egenskap av ombud, biträdd av J. Stratford, barrister,

- Europeiska gemenskapernas kommission, genom A.-M. Rouchaud-Joët och S. Grünheid samt genom M. Wilderspin, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 18 maj 2010 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- ¹ Respektive begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 15.1 c och 15.3 i rådets förordning (EG) nr 44/2001 av den 22 december 2000 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område (EGT L 12, 2001, s. 1).
- ² Den ena begäran har framställts i ett mål mellan Peter Pammer och Reederei Karl Schlüter GmbH & Co. KG (nedan kallat Reederei Karl Schlüter), angående att företaget inte godtagit att återbetala hela priset för en resa med lastfartyg som Peter Pammer inte deltog i och som beskrivits på Internet (mål C-585/08). Den andra begäran har framställts i ett mål mellan Hotel Alpenhof GesmbH (nedan kallat Hotel Alpenhof) och Oliver Heller, angående att den sistnämnde inte betalat sin hotellräkning för en vistelse som bokats via Internet (mål C-144/09).

Tillämpliga bestämmelser

Förordning nr 44/2001

3 Enligt skäl 13 i förordning nr 44/2001 bör vid konsumentavtal den svagare parten skyddas genom behörighetsbestämmelser som är förmånligare för dennes intressen än de allmänna bestämmelserna.

4 I artikel 2.1 i nämnda förordning, som ingår i avsnitt 1, med rubriken ”Allmänna bestämmelser”, i kapitel II i förordningen, föreskrivs följande:

”Om inte annat föreskrivs i denna förordning, skall talan mot den som har hemvist i en medlemsstat väckas vid domstol i den medlemsstaten, oberoende av i vilken stat han har medborgarskap.”

5 Artikel 5.1 a i förordningen innehåller följande särskilda behörighetsregel:

”Talan mot den som har hemvist i en medlemsstat kan väckas i en annan medlemsstat

1) a) om talan avser avtal, vid domstolen i uppfyllelseorten för den förpliktelse som talan avser.”

- 6 Artiklarna 15.1, 15.3, 16.1 och 16.2 i förordning nr 44/2001, som ingår i avsnitt 4, med rubriken "Behörighet vid konsumenttvister", i kapitel II i förordningen, har följande lydelse:

"Artikel 15

1. Om talan avser avtal som har ingåtts av en person, konsumenten, för ändamål som kan anses ligga utanför hans affärsverksamhet eller yrkesverksamhet, gäller i fråga om behörigheten, om inte annat följer av föreskrifterna i artikel 4 och artikel 5.5, bestämmelserna i detta avsnitt

- a) om avtalet gäller köp av varor där betalningen skall erläggas i särskilda poster, eller
- b) om avtalet gäller lån som skall återbetalas i särskilda poster eller någon annan form av kredit om lånet eller krediten var avsedd att finansiera köp av varor, eller
- c) i övriga fall, om avtalet har ingåtts med en person som bedriver kommersiell verksamhet eller yrkesverksamhet i den medlemsstat där konsumenten har hemvist eller, på något sätt, riktar sådan verksamhet till den medlemsstaten eller flera stater, däribland den medlemsstaten, och avtalet faller inom ramen för sådan verksamhet.

...

3. Bestämmelserna i detta avsnitt skall inte tillämpas på transportavtal utom när det gäller avtal om en kombination av resa och inkvartering för ett pris där allt är inkluderat.

Artikel 16

1. Konsumenten får väcka talan mot den andra avtalsparten antingen vid domstolarna i den medlemsstat där denne har hemvist eller vid domstolen i den ort där konsumenten har hemvist.

2. Talan mot en konsument får av den andra avtalsparten väckas endast vid domstolarna i den medlemsstat där konsumenten har hemvist.”

- 7 Såsom framgår av skälen i förordning nr 44/2001 är denna förordning efterföljare till konventionen av den 27 september 1968 om domstols behörighet och om verkställighet av domar på privaträttens område (EGT L 299, 1972, s. 32; svensk utgåva, EGT C 15, 1997, s. 30), i dess lydelse enligt konventionen av den 9 oktober 1978 om Konungariket Danmarks, Irlands och Förenade konungarikets Storbritannien och Nordirland tillträde (EGT L 304, s. 1, och ändrad text, s. 77; svensk utgåva, EGT C 15, 1997, s. 14), enligt konventionen av den 25 oktober 1982 om Republiken Greklands tillträde (EGT L 388, s. 1; svensk utgåva, EGT C 15, 1997, s. 26), enligt konventionen av den 26 maj 1989 om Konungariket Spaniens och Republiken Portugals tillträde (EGT L 285, s. 1; svensk utgåva, EGT C 15, 1997, s. 43) och enligt konventionen av den 29 november 1996 om Republiken Österrikes, Republiken Finlands och Konungariket

Sveriges tillträde (EGT C 15, 1997, s. 1) (nedan kallad Brysselkonventionen). När förordningen trädde i kraft den 1 mars 2002 ersatte den Brysselkonventionen i förhållandena till medlemsstaterna med undantag för Konungariket Danmark.

- 8 I skäl 19 i förordning nr 44/2001 har Europeiska unionens råd betonat vikten av att kontinuiteten mellan Brysselkonventionen och förordningen säkerställs, inbegripet domstolens redan gjorda tolkningar av de konventionsbestämmelser som motsvarar bestämmelser i förordningen.

Brysselkonventionen

- 9 Artikel 13 första stycket i Brysselkonventionen har följande lydelse:

”I tvister som gäller avtal som har ingåtts av en person för ändamål som kan anses ligga utanför hans affärsverksamhet eller yrkesverksamhet, i det följande kallad konsumenten, gäller i fråga om behörigheten – om inte annat följer av föreskrifterna i artikel 4 och artikel 5.5 – bestämmelserna i detta avsnitt, om det gäller

1. köp av varor där betalningen skall erläggas i särskilda poster, eller
2. lån som skall återbetalas i särskilda poster eller någon annan form av kredit om lånet eller krediten var avsedd att finansiera köp av varor, eller
3. andra avtal om leverans av varor eller utförande av tjänster, om
 - a) avtalet föregicks av ett särskilt anbud riktat till konsumenten i den konventionsstat där han har hemvist, eller annonsering där,

och

- b) konsumenten vidtog de för avtalets ingående nödvändiga åtgärderna i den staten.”

Förordning (EG) nr 593/2008

- ¹⁰ Enligt skäl 7 i Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 593/2008 av den 17 juni 2008 om tillämplig lag för avtalsförpliktelser (Rom I) (EUT L 177, s. 6), bör förordningens materiella tillämpningsområde och bestämmelser överensstämma med förordning nr 44/2001.

- ¹¹ Skäl 24 i förordning nr 593/2008 har följande lydelse:

”I fråga om konsumentavtal bör ... [man] [f]ör att uppnå överensstämmelse med förordning (EG) nr 44/2001 ... dels låta begreppet ’riktad verksamhet’ vara ett villkor för tillämpningen av konsumentskyddsregeln, dels se till att begreppet tolkas på samma sätt i förordning (EG) nr 44/2001 och den här förordningen genom att hänvisa till ett gemensamt uttalande från rådet och kommissionen om artikel 15 i förordning (EG) nr 44/2001 där det anges att det för att artikel 15.1 c ska kunna tillämpas ’inte räcker med att ett företag riktar sin verksamhet till den medlemsstat där konsumenten har hemvist, eller till flera medlemsstater bland vilka den staten ingår, utan dessutom måste ett avtal ha ingåtts inom ramen för denna verksamhet.’ I uttalandet anges även att ’det inte räcker med att en webbplats är tillgänglig för att artikel 15 ska kunna tillämpas, men en omständighet att beakta är om denna webbplats ger möjlighet att

ingå distansavtal och om ett sådant distansavtal också faktiskt har ingåtts på ett eller annat sätt. Därvid är det språk eller den valuta som används på en webbplats ingen relevant faktor.”

- ¹² I artikel 6.4 b i förordning nr 593/2008 stadgas att bestämmelserna om tillämplig lag på konsumentavtal i artikel 6.1 och 6.2 inte ska tillämpas på följande avtal:

”Transportavtal, bortsett från avtal som avser en paketresa i den mening som avses i rådets direktiv 90/314/EEG av den 13 juni 1990 om paketresor, semesterpaket och andra paketarrangemang.”

Direktiv 90/314/EEG

- ¹³ I rådets direktiv 90/314/EEG av den 13 juni 1990 om paketresor, semesterpaket och andra paketarrangemang (EGT L 158, s. 59; svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 53) definieras begreppet resepaket i artikel 2.1, på följande sätt:

”1. Resepaket: en i förväg ordnad kombination av minst två av följande komponenter som säljs eller bjuds ut till försäljning till ett totalpris, om tjänsten varar längre än ett dygn eller inkluderar övernattning:

a) Transport.

- b) Inkvartering.
- c) Andra turisttjänster som inte är direkt knutna till transport eller inkvartering och som utgör en väsentlig del av resepaketet.

Att olika delar i samma resepaket debiteras separat befriar inte arrangören eller återförsäljaren från skyldigheterna enligt detta direktiv.”

Målen vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

Mål C-585/08

- ¹⁴ Parter i målet är Peter Pammer, med hemvist i Österrike, och Reederei Karl Schlüter, ett bolag etablerat i Tyskland. Tvisten rör en resa med lastfartyg från Trieste (Italien) till Östasien som organiserades av bolaget och som parterna ingick avtal om (nedan kallat reseavtalet).
- ¹⁵ Peter Pammer bokade en resa genom Internationale Frachtschiffreisen Pfeiffer GmbH, ett internationellt bolag med säte i Tyskland (nedan kallat förmedlingsbolaget).

- 16 Förmedlingsbolaget, som driver sin verksamhet bland annat via Internet, beskrev resan på sin webbplats och uppgav att fartyget hade träningslokal, utomhuspool, salong och tillgång till video och TV. Det skulle vidare finnas tre dubbelhytter med dusch och WC, separat vardagsrum utrustat med soffgrupp, skrivbord, heltäckningsmatta och kylskåp samt möjlighet att gå i land och besöka olika städer.
- 17 Peter Pammer vägrade att företa resan och begärde återbetalning av det pris han erlagt för resan, eftersom denna beskrivning enligt honom inte motsvarade villkoren ombord på fartyget. Eftersom Reederei Karl Schlüter endast återbetalade en del av beloppet, omkring 3 500 euro, väckte Peter Pammer talan vid en österrikisk domstol i första instans, Bezirksgericht Krems an der Donau, för att återfå det resterande beloppet på ungefär 5 000 euro jämte ränta.
- 18 Reederei Karl Schlüter gjorde gällande att det inte bedriver någon yrkesmässig eller affärsmässig verksamhet i Österrike och framförde en foruminvändning.
- 19 Bezirksgericht Krems an der Donau lämnade foruminvändningen utan bifall i dom av den 3 januari 2008. Rätten fann sig där behörig att pröva målet, då talan avsåg ett konsumentavtal, närmare bestämt om en paketresa, och förmedlingsbolaget via Internet hade bedrivit reklamverksamhet i Österrike för Reederei Karl Schlüters räkning.

- ²⁰ Domstolen i andra instans, Landesgericht Krems an der Donau, förklarade däremot i avgörande av den 13 juni 2008 att österrikisk domstol inte var behörig, då reseavtalet var ett sådant transportavtal som inte omfattas av avsnitt 4 i kapitel II i förordning nr 44/2001. Den omständigheten att den erbjudna resan – en långresa från Europa till Östasien – erbjöd vissa bekvämligheter gjorde inte reseavtalet till ett konsumentavtal.
- ²¹ Peter Pammer överklagade nämnda avgörande till Oberster Gerichtshof.
- ²² Enligt Oberster Gerichtshof föreligger det osäkerhet kring kriterierna för begreppet paketresa, och den har understrukt att frågan i det aktuella målet rör huruvida den erbjudna tjänsten är att jämställa med en kryssning, så att det kan anses föreligga ett "resepaket" och därmed ett sådant transportavtal som omfattas av nämnda avsnitt 4 i förordningen.
- ²³ Oberster Gerichtshof har vidare anförts att för det fall att det är fråga om ett sådant avtal, kan artikel 15.1 c i nämnda förordning vara tillämplig. Det är då relevant att känna till de kriterier som en webbplats måste uppfylla för att näringsidkarens verksamhet ska kunna anses "riktad till" konsumentens medlemsstat i den mening som avses i den bestämmelsen. Den har dock betonat att domstolarna i första och andra instans i detta fall inte slagit fast mer exakt hur reseavtalet ingicks, vilken roll webbplatsen spelade eller vilka kopplingar som fanns mellan Reederei Karl Schlüter och förmedlingsbolaget.

²⁴ Under dessa omständigheter beslutade Oberster Gerichtshof att vilandeförklara målet och hänskjuta följande tolkningsfrågor till domstolen:

”1) Utgör en resa med lastfartyg en ’paketresa’ i den mening som avses i artikel 15.3 i [förordning nr 44/2001]?”

2) Om första frågan besvaras jakande: Är det tillräckligt att en förmedlares webbplats är tillgänglig på Internet för att verksamheten ska anses ’riktad’ [till den medlemsstat där konsumenten har hemvist] i den mening som avses i artikel 15.1 c i [förordning nr 44/2001]?”

Mål C-144/09

²⁵ Parter i målet är Hotel Alpenhof, det bolag som drivet hotellet med samma namn beläget i Österrike, och en konsument, Oliver Heller, bosatt i Tyskland.

²⁶ Oliver Heller fick kännedom om hotellet genom dess webbplats och bokade flera rum för en veckas tid omkring den 1 januari 2008. Bokningen och bekräftelsen av denna skedde via e-post. En e-postadress för detta ändamål fanns angiven på hotellets webbplats.

- 27 Oliver Heller utnyttjade hotellets tjänster och gav sig av utan att betala, trots att Hotel Alpenhof erbjöd honom nedsatt pris. Hotel Alpenhof väckte då talan vid en österrikisk domstol, Bezirksgericht Sankt Johann im Pongau, och yrkade att svaranden skulle betala omkring 5 000 euro.
- 28 Oliver Heller framförde en foruminvändning och anförde att talan endast kan väckas mot honom, i egenskap av konsument, vid domstolarna i den medlemsstat där han har hemvist, det vill säga vid tysk domstol, i enlighet med artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001.
- 29 Bezirksgericht Sankt Johann im Pongau avvisade talan genom avgörande av den 14 juli 2008. Detsamma gjorde, efter överklagande, Landesgericht Salzburg genom avgörande av den 27 november 2008. Båda instanserna fann att österrikisk domstol saknade behörighet att pröva målet i sak. De fann att begreppet verksamhet ”riktad till” den medlemsstat där konsumenten har hemvist innefattar både det fallet att näringsidkaren har en interaktiv webbplats där konsumenten kan ingå avtal via Internet, det vill säga elektroniskt på själva webbplatsen, och det fallet att webbplatsen saknar en sådan möjlighet och enbart utgör reklam. Enligt dessa domstolar är verksamheten även i det senare fallet riktad till konsumenter i andra medlemsstater, med tanke på att reklam på Internet är gränsöverskridande. Att verksamheten på detta sätt är ”riktad till utlandet” kan enbart undvikas genom en uttrycklig förklaring om näringsidkarens förhållande till konsumenter med hemvist i en eller flera andra bestämda medlemsstater. Verksamheten är även riktad till konsumentens medlemsstat när denne får kännedom om näringsidkarens tjänster tack vare en webbplats och sedan genomför en bokning med hjälp av en e-postadress, en geografisk adress eller ett telefonnummer som angetts på webbplatsen.

30 Hotel Alpenhof överklagade Landesgerichts avgörande till Oberster Gerichtshof.

31 Då Oberster Gerichtshof inte var säker på att domstolen skulle besvara dess andra tolkningsfråga i mål C-585/08, eftersom det beror på vilket svar som lämnas på den första frågan i samma mål, fann den det nödvändigt att vilandeförklara målet och hänskjuta följande tolkningsfråga till domstolen:

”Är det tillräckligt att en konsuments avtalspart har en webbplats som är tillgänglig på Internet för att verksamheten ska anses ’riktad till’ en stat i den mening som avses i artikel 15.1 c i [förordning nr 44/2001]?”

32 Med hänsyn till likheten mellan den andra tolkningsfrågan i mål C-585/08 och den enda tolkningsfrågan i mål C-144/09, finns det anledning att i enlighet med artikel 43 i domstolens rättegångsregler förena de båda målen vad gäller domen.

Prövning av tolkningsfrågorna

33 Med tanke på tidpunkten för besluten att begära förhandsavgörande och på att frågorna ställts av Oberster Gerichtshof, en nationell domstol mot vars avgöranden det inte finns något rättsmedel enligt nationell rätt, är EU-domstolen behörig att tolka förordning nr 44/2001 enligt artikel 68 EG.

Den första tolkningsfrågan i mål C-585/08

- ³⁴ Den hänskjutande domstolen har ställt den första tolkningsfrågan i mål C-585/08 för att få klarhet i huruvida ett sådant avtal om resa med lastfartyg som det som är aktuellt i det nationella målet ingår bland de transportavtal som avses i artikel 15.3 i förordning nr 44/2001.
- ³⁵ Enligt nämnda artikel 15.3 är de enda transportavtal som omfattas av behörighetsreglerna i avsnitt 4 i kapitel II i förordningen avtal om en kombination av resa och inkvartering för ett pris där allt är inkluderat.
- ³⁶ Sådana transportavtal ligger nära sådana avtal som svarar mot begreppet paketresor i den mening som avses i direktiv 90/314, som den hänskjutande domstolen för övrigt uttryckligen hänvisat till i sin begäran om förhandsavgörande.
- ³⁷ Såsom domstolen tidigare slagit fast är det tillräckligt, för att en tjänst ska kunna kvalificeras som ”resepaket” i den mening som avses i artikel 2.1 i direktiv 90/314, dels att den kombination av turisttjänster som säljs av en resebyrå till totalpris omfattar två

av de tre tjänster som anges i denna bestämmelse, det vill säga transport, inkvartering och andra turisttjänster som inte är direkt knutna till transport eller inkvartering och som utgör en väsentlig del av resepaketet, dels att resan varar längre än ett dygn eller inkluderar övernattnig (se dom av den 30 april 2002 i mål C-400/00, Club-Tour, REG 2002, s. I-4051, punkt 13).

- 38 För att kunna besvara den ställda frågan måste man således avgöra huruvida begreppet paketresa, som den hänskjutande domstolen hänför sig till och som ingår bland de produkter som avses i artikel 1 i direktiv 90/314, är relevant för att tolka artikel 15.3 i förordning nr 44/2001.
- 39 Begreppet återfinns inte i artikel 15.3 i förordning nr 44/2001, trots att den förordningen är av senare datum än direktiv 90/314. Som generaladvokaten har påpekat, i punkt 47 i sitt förslag till avgörande, har unionslagstiftaren använt nästan samma terminologi i förordning nr 44/2001 som i konventionen om tillämplig lag för avtalsförpliktelser, öppnad för undertecknande i Rom den 19 juni 1980 (EUT C 169, 2005, s. 10). Denna konvention ersattes år 2008 av förordning nr 593/2008. I artikel 6.4 b i den förordningen hänvisas uttryckligen till begreppet paketresa i den mening som avses i direktiv 90/314.
- 40 Artikel 6 i förordning nr 593/2008 rör tillämplig lag på konsumentavtal. Artikel 6.4 b syftar till att undanta transportavtal från begreppet konsumentavtal, bortsett från avtal som avser en paketresa i den mening som avses i rådets direktiv 90/314.
- 41 Det framgår av parallellerna mellan de transportavtal som nämns i artikel 15.3 i förordning nr 44/2001 och dem som avses i artikel 6.4 b i förordning nr 593/2008 att

unionslagstiftaren har åsyftat samma typer av avtal, det vill säga sådana som torde omfattas av de respektive konsumentskyddsbestämmelserna i dessa båda förordningar.

- 42 Detta syfte framgår även av skäl 7 i förordning nr 593/2008, enligt vilket den förordningens materiella tillämpningsområde och bestämmelser bör överensstämma med förordning nr 44/2001.
- 43 Följaktligen ska artikel 15.3 i förordning nr 44/2001 tolkas med hänsyn tagen till motsvarande bestämmelse i förordning nr 593/2008 och till den definition av begreppet paketresa som sistnämnda förordning hänvisar till. Det är för det första ett begrepp som återfinns i ett direktiv som specifikt syftar till att skydda konsumenten, bland annat när det gäller paketresor. För det andra hänvisar den senare förordningen, nr 593/2008, uttryckligen till det begreppet. Slutligen har Europeiska gemenskapernas kommission, i de anförda skälen i förslaget till rådets förordning (EG) om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område (KOM(1999) 348 slutlig), använt ordet "paketresa" och uttryckligen hänvisat till direktiv 90/314 för att förklara sitt förslag till artikel 15.3, vars ordalydelse kvarstår oförändrad i den slutliga versionen av förordning nr 44/2001.
- 44 Domstolen ska därför pröva huruvida en resa med lastfartyg såsom den i det nationella målet omfattas av begreppet resepaket såsom detta definieras i direktiv 90/314.
- 45 Det är härvid ostridigt att den aktuella resan med lastfartyg förutom transporten även innefattade, för ett totalpris, inkvartering och att den varade längre än ett dygn. En sådan tjänst uppfyller rekvisiten för att utgöra ett "resepaket" i den mening som avses i artikel 2.1 i direktiv 90/314 och omfattas av definitionen av ett transportavtal där

resa och inkvartering är inkluderat i ett pris i den mening som avses i artikel 15.3 i förordning nr 44/2001, jämförd med nämnda artikel 2.1.

- ⁴⁶ Den första tolkningsfrågan i mål C-585/08 ska följaktligen besvaras på följande sätt. Ett sådant avtal om resa med lastfartyg som det som är aktuellt i det nationella målet utgör ett transportavtal om en kombination av resa och inkvartering för ett pris där allt är inkluderat i den mening som avses i artikel 15.3 i förordning nr 44/2001.

Den andra tolkningsfrågan i mål C-585/08 och den enda tolkningsfrågan i mål C-144/09

- ⁴⁷ Den hänskjutande domstolen har ställt den andra tolkningsfrågan i mål C-585/08 och den enda frågan i mål C-144/09 för att få klarhet i dels enligt vilka kriterier en näringsidkare, vars verksamhet presenteras på dennes eller en förmedlares webbplats, kan anses "rikta" denna verksamhet till den medlemsstat där konsumenten har hemvist i den mening som avses i artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001, dels huruvida det är tillräckligt att nämnda webbplatser är tillgängliga på Internet för att så ska anses vara fallet.
- ⁴⁸ Som framgår av besluten att begära förhandsavgörande, har denna fråga ställts inom ramen för två skilda tvister.
- ⁴⁹ I mål C-585/08 är de tvistande parterna en näringsidkare, Reederei Karl Schlüter, som ingått ett avtal med en konsument, Peter Pammer, med hemvist i en annan medlemsstat än den där näringsidkaren är etablerad. Det förefaller otvistigt att reseavtalet ingåtts inom ramen för näringsidkarens kommersiella verksamhet.

- 50 Enligt Peter Pammers yttrande till domstolen fick han kännedom om resan genom att besöka förmedlingsbolagets webbplats, vilken innehöll olika reseerbjudanden. Han kontaktade först förmedlingsbolaget via e-post för att få ytterligare information och bokade sedan resan, också via e-post.
- 51 I mål C-144/09 är de tvistande parterna en näringsidkare, Hotel Alpenhof, som ingått ett avtal inom ramen för sin kommersiella verksamhet med en konsument, Oliver Heller, med hemvist i en annan medlemsstat än den där det aktuella hotellet är beläget. Det är ostridigt att det var på distans, via Internet, som Oliver Heller fått kännedom om hotellet, bokat rum där och fått bokningen bekräftad.
- 52 I dessa två mål söker Oberster Gerichtshof bedöma huruvida näringsidkaren riktat sin verksamhet till den medlemsstat där konsumenten har hemvist i den mening som avses i artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001, för att därmed kunna fastställa vilka domstolar som är behöriga att pröva tvisterna i de nationella målen.
- 53 Nämda artikel 15.1 c utgör ett undantag både från den allmänna behörighetsregeln i artikel 2.1 i förordning nr 44/2001, enligt vilken domstolarna i den medlemsstat där svaranden har hemvist är behöriga, och från den särskilda behörighetsregeln i artikel 5.1 i förordningen, för mål där talan avser avtal, enligt vilken domstolen i uppfyllelseorten för den förpliktelse som talan avser är behörig (se, för ett liknande resonemang, dom av den 20 januari 2005 i mål C-464/01, Gruber, REG 2005, s. I-439, punkt 34).
- 54 Om näringsidkarens verksamhet anses vara "riktad till" den medlemsstat där konsumenten har hemvist i den mening som avses i artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001

betyder detta, i mål C-585/08, mellan Peter Pammer och Reederei Karl Schlüter, att österrikisk domstol är behörig enligt artikel 16.1 i samma förordning, då konsumenten skulle välja att väcka talan där och inte vid domstol i den medlemsstat där svaranden, Reederei Karl Schlüter, är etablerad, det vill säga i Tyskland. I mål C-144/09 är det i sådant fall enligt artikel 16.2 i förordningen tysk domstol som är behörig – eftersom konsumenten, Oliver Heller, har hemvist i Tyskland – snarare än domstolarna i den medlemsstat där Hotel Alpenhof är beläget, det vill säga Österrike.

- 55 I förordning nr 44/2001 definieras inte begreppet verksamhet "riktad till" den medlemsstat där konsumenten har hemvist, som används i artikel 15.1 c. Detta begrepp ska, liksom begreppen i artikel 13 i Brysselkonventionen, som artikel 15 i förordningen ersätter, tolkas självständigt, huvudsakligen med beaktande av förordningens system och syften, i syfte att garantera dess fulla verkan (se dom av den 11 juli 2002 i mål C-96/00, Gabriel, REG 2002, s. I-6367, punkt 37).
- 56 Enligt skäl 19 i förordning nr 44/2001 ska hänsyn härvid tas till domstolens tolkning av artikel 13 i Brysselkonventionen, samtidigt som de ändringar som införts genom förordningen beaktas.
- 57 Domstolen har redan tidigare slagit fast att i det system som har inrättats genom förordning nr 44/2001 har förordningens artikel 15.1 c, såsom framgår av skäl 13 häri, samma placering och fyller samma funktion att skydda den svagare parten som artikel 13 första stycket punkt 3 i Brysselkonventionen (dom av den 14 maj 2009 i mål C-180/06, Ilsinger, REG 2009, s. I-3961, punkt 41).

- 58 Beträffande sistnämnda bestämmelse har domstolen upprepade gånger slagit fast att det särskilda system som har inrättats genom behörighetsreglerna för mål om konsumentavtal i Brysselkonventionen har till syfte att skydda konsumenten, som måste anses vara ekonomiskt svagare och mindre erfaren i rättsliga angelägenheter än motparten (se, bland annat, domen i det ovannämnda målet Gruber, punkt 34, och dom av den 20 januari 2005 i mål C-27/02, Engler, REG 2005, s. I-481, punkt 39).
- 59 Domstolen har dock även konstaterat, i punkt 48 i domen i det ovannämnda målet Ilsinger, att lydelsen av artikel 15.1 i förordning nr 44/2001 inte i alla avseenden är identisk med lydelsen av artikel 13 första stycket i Brysselkonventionen. Den fann i punkt 50 i nämnda dom att de tillämpningsvillkor som konsumentavtal ska uppfylla numera är mer allmänt formulerade än tidigare, så att konsumenterna garanteras ett bättre skydd vad avser nya kommunikationsmedel och utvecklingen av elektronisk handel.
- 60 Unionslagstiftaren har alltså ersatt de tidigare villkoren – att näringsidkaren ska ha riktat ett särskilt anbud till konsumenten eller annonserat i den stat där konsumenten har hemvist och att konsumenten ska ha vidtagit de för avtalets ingående nödvändiga åtgärderna i den staten – med villkor som endast avser näringsidkaren. Denne ska bedriva kommersiell verksamhet i den medlemsstat där konsumenten har hemvist eller, på något sätt, rikta sådan verksamhet till den medlemsstaten eller flera stater, däribland den medlemsstaten. Vidare ska avtalet falla inom ramen för sådan verksamhet.
- 61 Lydelsen av artikel 15.1 c måste anses omfatta och ersätta de tidigare begreppen ”särskilt anbud” och ”annonsering” och täcka in ett bredare spektrum av aktiviteter, vilket också formuleringen ”på något sätt” indikerar.

- 62 Denna ändring, som stärker konsumentskyddet, har införts med anledning av utvecklingen av kommunikationerna via Internet, som gör det svårare att bestämma på vilken plats de avgörande handlingarna för att ingå avtal äger rum, samtidigt som konsumenternas sårbarhet för kommersiella erbjudanden ökar.
- 63 Det framgår emellertid inte av artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001, om formuleringen "riktar sådan verksamhet till" syftar på näringsidkarens avsikt att vända sig till en eller flera andra medlemsstater eller om den helt enkelt åsyftar verksamhet som de facto är vänd till en eller flera medlemsstater, oavsett näringsidkarens avsikter.
- 64 Frågan är därmed huruvida näringsidkaren måste ha en avsikt att rikta in sig på en eller flera andra medlemsstater och, om så är fallet, hur en sådan avsikt måste ta sig uttryck.
- 65 Vid vissa typer av annonsering är en sådan avsikt underförstådd.
- 66 Vad gäller begreppen annonsering och särskilt anbud i den mening som avses i artikel 13 i Brysselkonventionen, har domstolen slagit fast att dessa avser alla former av annonsering i konventionsstaten där konsumenten har sin hemvist, oavsett om annonseringen är av allmän karaktär och sker via press, radio, TV, biografer eller på något annat sätt, eller om den riktar sig till utvalda konsumenter och till exempel sker genom kataloger avsedda särskilt för konsumenter i den nämnda konventionsstaten eller genom att ombud eller kringresande försäljare lämnar anbud till enskilda konsumenter (domen i det ovannämnda målet Gabriel, punkt 44).

- 67 De traditionella former av annonsering som uttryckligen nämns i föregående punkt innebär att näringsidkaren måste lägga ned betydande utgifter på att göra sig känd i andra medlemsstater, vilket i sig visar att denne har en avsikt att rikta sin verksamhet till dessa stater.
- 68 Någon sådan avsikt föreligger däremot inte alltid vid marknadsföring via Internet. Eftersom Internet till sin art är ett kommunikationsmedel med global räckvidd, är en näringsidkares reklam på en webbplats i princip tillgänglig i alla länder och följaktligen i hela Europeiska unionen utan ytterligare kostnader och oavsett om näringsidkaren har för avsikt att vända sig till konsumenter utanför den medlemsstat där denne är etablerad eller ej.
- 69 Detta betyder likväl inte att formuleringen ”riktar sådan verksamhet till” ska anses innefatta att en webbplats helt enkelt är tillgänglig i andra medlemsstater än den där den berörda näringsidkaren är etablerad.
- 70 Även om det inte råder något tvivel om att artiklarna 15.1 c och 16 i förordning nr 44/2001 syftar till att skydda konsumenterna, betyder inte det att detta skydd är absolut (se analogt, beträffande rådets direktiv 85/577/EEG av den 20 december 1985 för att skydda konsumenten i de fall då avtal ingås utanför fasta affärslokaler (EGT L 372, s. 31; svensk specialutgåva, område 15, volym 7, s. 83), dom av den 15 april 2010 i mål C-215/08, E. Friz, REU 2010, s. I-2947, punkt 44).
- 71 Om detta var unionslagstiftarens vilja skulle den, såsom generaladvokaten påpekat i punkt 64 i sitt förslag till avgörande, inte som ett villkor för att tillämpa bestämmelserna angående konsumentavtal ha angett att verksamheten ska vara riktad till en medlemsstat, utan enbart att det ska finnas en webbplats.

- 72 Unionslagstiftaren har velat ge konsumenten ytterligare skydd men inte gått så långt som att föreskriva att blotta användningen av en webbplats, något som blivit ett vanligt redskap i handeln, oavsett vilket territorium som verksamheten vänder sig mot, utgör en verksamhet "riktad till" andra medlemsstater, vilket utlöser tillämpning av artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001.
- 73 Av det ovan i punkt 43 nämnda förslaget till förordning framgår att unionslagstiftaren avvisade ett förslag från kommissionen om att införa ett skäl i förordning nr 44/2001 enligt vilket saluföring av varor eller tjänster genom elektroniska medier tillgängliga i en medlemsstat utgör en verksamhet "riktad till" den staten.
- 74 Den tolkningen stöds också av rådets och kommissionens gemensamma förklaring vid antagandet av förordning nr 44/2001, som återges i skäl 24 i förordning nr 593/2008, om att det inte räcker med att en webbplats är tillgänglig för att artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001 ska kunna tillämpas.
- 75 För att artikel 15.1 c ska vara tillämplig ska näringsidkaren följaktligen ha visat en vilja att upprätta kommersiella förbindelser med konsumenterna i en eller flera andra medlemsstater, inklusive den där den aktuella konsumenten har hemvist.
- 76 Det ska således prövas, vad gäller ett avtal som ingåtts mellan en näringsidkare och en viss konsument, huruvida det, innan det eventuella avtalsslutandet med denne konsument, fanns omständigheter som visade att näringsidkaren avsåg att handla med konsumenter med hemvist i andra medlemsstater, däribland den där den aktuella

konsumenten har hemvist, i den bemärkelsen att näringsidkaren var beredd att ingå avtal med dessa konsumenter.

⁷⁷ Att näringsidkaren på sin webbplats anger en e-postadress eller geografisk adress eller ett telefonnummer utan landsnummer kan inte betraktas som sådana omständigheter. Att sådana upplysningar lämnas visar inte att näringsidkaren riktar sin verksamhet till en eller flera andra medlemsstater, eftersom denna typ av information i alla händelser behövs för att konsumenter med hemvist i samma medlemsstat som den där näringsidkaren är etablerad ska kunna kontakta denne.

⁷⁸ Vad gäller tjänster som erbjuds via Internet, är vissa av dessa upplysningar obligatoriska. Som domstolen har slagit fast är en tjänsteleverantör skyldig, enligt artikel 5.1 c i Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/31/EG av den 8 juni 2000 om vissa rättsliga aspekter på informationssamhällets tjänster, särskilt elektronisk handel, på den inre marknaden ("Direktiv om elektronisk handel") (EGT L 178, s. 1), att förutom sin e-postadress tillhandahålla tjänstemottagare – innan avtal ingås med dem – andra uppgifter som möjliggör snabb kontakt och direkt och effektiv kommunikation (dom av den 16 oktober 2008 i mål C-298/07, Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände, REG 2008, s. I-7841, punkt 40). Detta gäller oavsett vilken medlemsstat näringsidkaren riktar sin verksamhet till och även om denne enbart riktar den till den medlemsstat där denne själv är etablerad.

⁷⁹ Av detta följer att den distinktion som vissa av de regeringar och parter som yttrat sig inför domstolen har gjort mellan å ena sidan webbplatser som gör det möjligt att kontakta näringsidkaren elektroniskt, eller rentav ingå avtal via Internet tack vare en "interaktiv" webbplats, och å andra sidan webbplatser utan sådana möjligheter, där då

endast de förstnämnda ansetts rikta verksamheten till andra medlemsstater, inte är avgörande. När en geografisk adress eller andra kontaktuppgifter för näringsidkaren anges har konsumenten en faktisk möjlighet att kontakta denne för att ingå ett avtal. Denna kontaktmöjlighet existerar oavsett huruvida näringsidkaren har avsett att handla med konsumenter med hemvist i andra medlemsstater än den där näringsidkaren själv är etablerad.

- 80 Bland de omständigheter som kan visa att en verksamhet är "riktad till" den medlemsstat där konsumenten har hemvist ingår alla tydliga uttryck för en vilja att bedriva hemförsäljning till konsumenterna i den medlemsstaten.
- 81 Tydliga uttryck för en sådan vilja hos näringsidkaren kan vara att denne nämner en eller flera medlemsstater där denne erbjuder sina varor och tjänster vid namn. Det samma gäller om näringsidkaren lägger ned utgifter på en sökoptimeringstjänst för sökmotorer på Internet för att göra det lättare för konsumenter i olika medlemsstater att finna näringsidkarens webbplats.
- 82 Det är emellertid inte bara förekomsten av sådana uppenbara omständigheter som avgör huruvida en verksamhet ska anses "riktad till" andra medlemsstater. Europaparlamentet avvisade, i sin lagstiftningsresolution om förslaget till den ovan i punkt 43 nämnda förordningen (EGT C 146, 2001, s. 101), en formulering om att näringsidkaren måste "avsiktligen och på ett betydande sätt ha riktat sin verksamhet" till andra medlemsstater eller till flera länder, däribland den medlemsstat där konsumenten har hemvist. En sådan formulering hade försvagat konsumentskyddet, eftersom det då hade krävts bevis för att näringsidkaren hade en vilja att utveckla en verksamhet av viss omfattning inriktad på dessa andra medlemsstater.

83 Även andra omständigheter kan, eventuellt i kombination med varandra, visa att en verksamhet är "riktad till" den medlemsstat där konsumenten har hemvist. I sådana mål som dem vid den nationella domstolen kan följande förhållanden, vilka gjorts gällande vid domstolen och som inte utgör en uttömmande förteckning, utgöra omständigheter som talar för att en verksamhet är "riktad till" en eller flera medlemsstater i den mening som avses i artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001, förutsatt att den nationella domstolen konstaterar att de föreligger: Verksamheten är internationell till sin art, såsom viss turistverksamhet. Telefonnummer anges med landsnummer. En annan toppdomän används än den som avser den medlemsstat där näringsidkaren är etablerad, exempelvis "de" eller en neutral toppdomän såsom "com" eller "eu". Vägbeskrivningar från en eller flera andra medlemsstater till den plats där tjänsten ska tillhandahållas lämnas. Det nämns att näringsidkaren har en internationell kundkrets bestående av kunder med hemvist i olika medlemsstater, exempelvis genom att det presenteras omdömen från sådana kunder.

84 Vad gäller det språk eller den valuta som används, anges, i det gemensamma uttalande från rådet och kommissionen som nämns ovan i punkt 11 och återges i skäl 24 i förordning nr 593/2008, att detta inte är någon relevant faktor för att avgöra huruvida en verksamhet är riktad till en eller flera andra medlemsstater. Det stämmer så länge språket är det som vanligen används i den medlemsstat varifrån näringsidkaren utövar sin verksamhet och när den valuta som används är valutan i den medlemsstaten. Om webbplatsen däremot ger konsumenterna möjlighet att använda andra språk eller en annan valuta än dessa, kan språket och/eller valutan beaktas och utgöra ett indicium för att näringsidkarens verksamhet är riktad till andra medlemsstater.

85 I ett sådant mål som det mellan Hotel Alpenhof och Oliver Heller förefaller det finnas omständigheter av det slag som nämns ovan i punkterna 83 och 84 som visar att näringsidkaren har riktat sin verksamhet till en eller flera medlemsstater utöver Österrike. Det ankommer emellertid på den nationella domstolen att pröva huruvida så är fallet.

- 86 Hotel Alpenhof har dock hävdad att avtalet med konsumenten ingicks på plats, inte på distans, då återlämnandet av rumsnycklarna och betalningen skedde på plats, och att artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001 därför inte är tillämplig.
- 87 Att konsumenten lämnat tillbaka nycklarna och erlagt betalning i den medlemsstat där näringsidkaren är etablerad hindrar inte att nämnda bestämmelse tillämpas, om bokningen och bokningsbekräftelsen ägde rum på distans och konsumenten därmed ingick ett bindande avtal på distans.
- 88 I mål C-585/08, mellan Peter Pammer och Reederei Karl Schlüter, har den hänskjutande domstolen endast lämnat sparsamma upplysningar om det bolagets verksamhet, om förmedlingsbolagets webbplats och om förhållandet mellan förmedlingsbolaget och Reederei Karl Schlüter.
- 89 Att webbplatsen tillhör förmedlingsbolaget och inte näringsidkaren är inget hinder för att anse att den sistnämnde riktar sin verksamhet till andra medlemsstater, däribland den där konsumenten har hemvist, med tanke på att förmedlingsbolaget handlar i näringsidkarens namn och för dennes räkning. Det ankommer på den nationella domstolen att pröva huruvida näringsidkaren var eller borde ha varit medveten om den internationella dimensionen i förmedlingsbolagets verksamhet och vilken relation som fanns mellan förmedlingsbolaget och näringsidkaren.

- 90 Den internationella arten av den nu aktuella verksamheten, det vill säga arrangerandet av resor från Europa till Östasien, är en relevant omständighet. Det är dock inte i sig tillräckligt för att kunna slå fast att näringsidkaren riktat sin verksamhet till andra medlemsstater, däribland den där konsumenten har hemvist. Näringsidkarens verksamhet skulle vara av internationell art även om denne, på egen hand eller genom ett förmedlingsbolag, enbart bedrev sin verksamhet i Tyskland och inte riktade den till andra medlemsstater. För att fastställa att näringsidkaren avsåg att handla med kunder med hemvist i unionen, oavsett i vilken medlemsstat, krävs det ofrånkomligen ytterligare omständigheter, bland annat vissa av dem som nämns ovan i punkterna 83 och 84, såsom att näringsidkaren angett telefonnummer med landsnummer, använt något annat språk än tyska eller nämnt att denne har en internationell kundkrets bestående av kunder med hemvist i olika medlemsstater.
- 91 Däremot är det inte en relevant omständighet att förmedlingsbolagets eller näringsidkarens e-postadress eller geografiska adress anges, såsom framgår av punkt 77 ovan. Detsamma gäller användning av tyska språket och att det erbjuds möjlighet att boka en resa på det språket, när det är näringsidkarens språk.
- 92 Av vad som anförts följer att den hänskjutande domstolens fråga ska besvaras på följande sätt. För att fastställa huruvida en näringsidkare, vars verksamhet presenteras på dennes webbplats eller på en förmedlares webbplats, kan anses "rikta" sin verksamhet till den medlemsstat där konsumenten har hemvist, i den mening som avses i artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001, ska det prövas huruvida det – innan ett avtal eventuellt ingås med konsumenten – framgår av dessa webbplatser och av näringsidkarens verksamhet i stort att denne avsåg att handla med konsumenter med hemvist i en eller flera medlemsstater, däribland den medlemsstat där konsumenten har hemvist, i den bemärkelsen att näringsidkaren var beredd att ingå avtal med dessa konsumenter.

- 93 Följande förhållanden, som inte utgör en uttömmande förteckning, kan vara omständigheter som talar för att en verksamhet är riktad till en eller flera medlemsstater: Verksamheten är internationell till sin art. Vägbeskrivningar, från andra medlemsstater till den plats där näringsidkaren är etablerad, lämnas. Ett annat språk eller en annan valuta används än det språk eller den valuta som vanligen används i den medlemsstat där näringsidkaren är etablerad, med möjlighet att genomföra och bekräfta bokningar på detta andra språk. Telefonnummer anges med landsnummer. Utgifter läggs ned på en sökoptimeringstjänst på Internet för att göra det lättare för konsumenter med hemvist i andra medlemsstater att finna näringsidkarens eller förmedlarens webbplats. En annan toppdomän används än den som avser den medlemsstat där näringsidkaren är etablerad. Det nämns att näringsidkaren har en internationell kundkrets bestående av kunder med hemvist i olika medlemsstater. Det ankommer på den nationella domstolen att pröva huruvida sådana omständigheter föreligger.
- 94 Däremot är det inte tillräckligt att näringsidkarens eller förmedlarens webbplats helt enkelt är tillgänglig i den medlemsstat där konsumenten har hemvist. Detsamma gäller angivelse av en e-postadress eller andra kontaktuppgifter eller användning av ett språk eller en valuta som är det språk och/eller den valuta som vanligen används i den medlemsstat där näringsidkaren är etablerad.

Rättegångskostnader

- 95 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

- 1) Ett avtal om resa med lastfartyg, såsom det i det nationella mål som gett upphov till mål C-585/08, utgör ett transportavtal om en kombination av resa och inkvartering för ett pris där allt är inkluderat i den mening som avses i artikel 15.3 i rådets förordning (EG) nr 44/2001 av den 22 december 2000 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område.
- 2) För att fastställa huruvida en näringsidkare, vars verksamhet presenteras på dennes webbplats eller på en förmedlares webbplats, kan anses "rikta" sin verksamhet till den medlemsstat där konsumenten har hemvist, i den mening som avses i artikel 15.1 c i förordning nr 44/2001, ska det prövas huruvida det – innan ett avtal eventuellt ingås med konsumenten – framgår av dessa webbplatser och av näringsidkarens verksamhet i stort att denne avsåg att handla med konsumenter med hemvist i en eller flera medlemsstater, däribland den medlemsstat där konsumenten har hemvist, i den bemärkelsen att näringsidkaren var beredd att ingå avtal med dessa konsumenter.

Följande förhållanden, som inte utgör en uttömmande förteckning, kan vara omständigheter som talar för att en verksamhet är riktad till en eller flera medlemsstater: Verksamheten är internationell till sin art. Vägbeskrivningar, från andra medlemsstater till den plats där näringsidkaren är etablerad, lämnas. Ett annat språk eller en annan valuta används än det språk eller den valuta som vanligen används i den medlemsstat där näringsidkaren är etablerad, med möjlighet att genomföra och bekräfta bokningar på detta andra

språk. Telefonnummer anges med landsnummer. Utgifter läggs ned på en sökoptimeringstjänst på Internet för att göra det lättare för konsumenter med hemvist i andra medlemsstater att finna näringsidkarens eller förmedlarens webbplats. En annan toppdomän används än den som avser den medlemsstat där näringsidkaren är etablerad. Det nämns att näringsidkaren har en internationell kundkrets bestående av kunder med hemvist i olika medlemsstater. Det ankommer på den nationella domstolen att pröva huruvida sådana indicier föreligger.

Däremot är det inte tillräckligt att näringsidkarens eller förmedlarens webbplats helt enkelt är tillgänglig i den medlemsstat där konsumenten har hemvist. Detsamma gäller angivelse av en e-postadress eller andra kontaktuppgifter eller användning av ett språk eller en valuta som är det språk och/eller den valuta som vanligen används i den medlemsstat där näringsidkaren är etablerad.

Underskrifter